

Çimen Günay Erkol (2019). Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke. Ankara: Ayizi Yayınları. 336 sayfa. ISBN: 9786052277126.

Giriş

Toplumsal yapı dinamik bir dizge işleyişiyle tekil ‘ben’lere tümel bir ‘biz’ kavrayışı sunar. ‘Biz’in içini dolduran ‘kimlik’ kavramı, kendi ötekisini yaratarak mensupları için aidiyet çizgilerini belirginleştirir. Ulus, din, ekonomik sınıf gibi sınır çizen kimlik çerçevelerinden birisi de toplumsal cinsiyettir. Kimlik inşası yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet, cinsiyete yüklenen anlam ve rollerin doğal ya da biyolojik varoluştan kaynaklanmadığını öne sürer. Cinsiyetin yerleşik kabulün tam aksine; toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerle oluşturulmuş stratejik bir kurgulama ve göstergeler bütünü olarak temsiline vurgu yapar.

Toplumsal cinsiyet eleştirisi, kadın araştırmaları (feminist hareketin hak mücadelesi öncülüğü) temelinde ciddi ve kuramsal bir düşünme sürekliliği kazanmıştır. Bu akademik dikkat; kendi içinde katettiği yol, gelişim aşamaları ve yeni yaklaşımlardan beslenen çözümlenmeleriyle odağını çıkış noktası olan kadının yanı sıra erkeğe de çevirmeye başlar. Erkekliğin; anlamı, toplumsal inşası, iktidar ve sömürgecilikle bağlantısı; milliyetçilik, militarizm ve modernleşme gibi kavramlarla ilişkisi gibi konular etrafında sorular yükselir. Böylece erkeklik araştırmaları; üzerinde önemle durulan, disiplinlerarası çalışmalara olanak tanıyan, zengin bir eleştiri zemini haline gelir. Bu minvalde Türkiye’de de sosyoloji, iletişim, psikoloji, antropoloji gibi alanlarda yürütülen araştırmaların başı çektiği ciddi bir “Erkeklik İncelemeleri” literatürü oluşmaktadır (Erkol, 2018: 6-32 ; Topçu, 2018: 289-334). Çimen Günay Erkol’un 2019’un başlarında yayımlanan Yaralı Erkeklikler’i, gün geçtikçe genişleyen bu erkeklik araştırmaları birikimine edebiyat eleştirisinden katkı sunan¹, öncü ve oldukça yol açıcı bir çalışma olarak eklendi.

Yaralı Erkeklikler: Yapı ve Genel Çerçeve...

Eser, *Önsöz, Teşekkür, Giriş*, kendi içlerinde ara başlıklara ayrılmış üç ana bölüm, *Sonuç, Türkiye’deki Üç Askerî Darbe Sürecinde Gerçekleşen Olayların Kronolojisi* ve *Kaynakçadan* oluşmaktadır. Çalışmanın kitaplaşma serüveni, yazarın 2008’de Leiden Üniversitesi Edebiyat Bölümü’nde tamamladığı doktora tezine uzanmaktadır. Tez, Central European University Press tarafından 2016 yılında *Broken Masculinities* adıyla İngilizce yayımlanmış. Yaralı Erkeklikler, söz konusu İngilizce basımın gözden geçirilmiş ve bazı bölümleri yeniden yazılmış Türkçe çevirisi. Çeviride yazara Eylem Yıldizer destek vermiş. Kitapta yazar tarafından daha önce farklı neşir organlarınca makale olarak yayımlanmış yazılar künyeleriyle belirtilmiş (s.15).

Çimen Günay Erkol çalışmasının odağını, “12 Mart darbesini konu edinen romanlara”, “Yeni Tarihselci bir anlayış” ve “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

perspektifi” ile bakmak şeklinde özetler (s.12-13). İncelenen romanların seçiminde, 12 Mart’ın net ve çözümlüğü yüksek bir fotoğrafını sunma hassasiyeti ön plana çıkar. Çalışma roman tercihleriyle, hem ‘sağ’ hem de ‘sol’ eğilimin deneyimlerini ve bu sayede farklı ideolojilerin ‘darbe’yi görme ve değerlendirme biçimlerini gösterme isteğini yansıtmaktadır.

Seçilen romanların incelenmesinde kronolojik sıralama ön planda tutulmuştur. İncelenen 9 metin sırasıyla; Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı* (1972), Erdal Öz’ün *Yaralısın* (1974), Melih Cevdet Anday’ın *İsa’nın Güncesi* (1974), Sevgi Soysal’ın *Şafak* (1974), Emine Işınsoy’un *Sancı* (1975), Pınar Kür’ün *Yarın Yarın* (1976), Sevinç Çokum’un *Zor* (1977), Adalet Ağaoğlu’nun *Bir Düşün Gecesi* (1979) ve Tanık Buğra’nın *Gençliğim Eyvah* (1979) adlı romanlarından oluşmaktadır.

Yazar ön sözünde konu seçimi ve yaklaşım biçimine yönelebilecek olası itirazlara açıklama getirir. Feminizmin müttefiki olarak gördüğü erkeklik incelemelerinin “esas meseleden uzaklaşma ya da asker/erkek şiddetini meşrulaştırma anlamına gelmediğini” belirtir. Bakış tarzının “kenardaki soruları büyük meselenin içine çekme, anlama ve empati arayışı uyandırma” gibi arzuları cevaplamayı hedeflediğini vurgular (s.16-17). Çimen Günay Erkol kitabının *Giriş* bölümünde, 12 Mart sürecinin panoraması, hatırlama ve tarih yazımı sorunu etrafında dönem temsilin romanlarda yansımaları ve erkekliğin kuramsal boyutu gibi temel konulara açıklamalar sağlar. Böylece çalışma alanı olarak seçtiği dönemi temel özellikleri çerçevesinde hatırlatmayı/tanıtmayı ve sorunsal olarak belirlediği ‘erkeklik’ olgusunun kuramsal çerçevesini oluşturmayı dener.

12 Mart 1971 müdahalesi; siyasî kaos, bölünmüş sokaklar ve gündelik yaşamı kuşatan anarşi ile geniş halk kitlelerine toplumsal bir travma yaşattır. Yerleşik eleştiri anlayışında ‘12 Mart romanları’ etiketiyle adlandırılan ve bir sarsıntıyı yansıtan romanlar, “sanat değeri düşük, tarihe ideolojik ve önyargılı yaklaşan, salt siyasi” metinler olarak değerlendirilmişlerdir. Yazar, mevcut ve alışıldık yorumların ötesine geçerek bu romanların barındırdığı çoğul katmanlara ve alt metinlere dikkat çeker, ‘görgü tanıklığı’ ve ‘erkeklik temsilleri’ yaklaşımlarıyla anlatıların derin yapısını yoklar. Çünkü bu romanlarda “darbe romanı” tanımlamasını aşan, toplumsal-siyasal iktidar alanı yanında bireysel düzlemde de iktidar sorgulamasını mümkün kılan, “psikolojik bir içe bakış ve toplumsal cinsiyet eleştirisi mevcuttur” (s.12). Yazar bu metinlerde, ideolojiler bağlamında politik bir çatışma olarak okunan hegemonya kavramını, kişisel alan üzerinden cinsiyet kimlikleri ve erkeklik ilişkileri bağlamında bir öznellik/benlik krizi olarak irdeler.

Görgü tanıklıklarının edebî endişeyle kaleme alınması, ana akım tarihin görmediği ya da unuttuğu öyküleri kurmaca vasıtasıyla hatırla(t)ma imkânı barındırır. Roman türüyle gerçekleştirilen bu işlev aynı zamanda toplumsal kınımaların birey düzlemine düşen gölgesini irdelene olanağı yaratır (s.30). Erkeklik bu süreçte bir performans olarak “devlet, ulus, savaş vb.” kavramlarla bağlantısı içinde tartışılan bir söyleme dönüşür. 12 Mart romanlarındaki siyaset ve hegemonya izleği, kişisel alanda cinsellik, cinsiyet ve psikoloji sorgulamalarını da bünyesinde barındırır.

Tahakkümle ilişkili olarak üretilen erkeklik; tam da bu nedenle özcülükten yoksun, kurmaca, değişken, kazanılan ve/ya kaybedilen bir kategori olarak kırılgan görünüşleriyle romanlarda merkezî bir konum işgal eder. Yazar, bu konumu çözümlemede ‘performativite’, ‘hiper-erkeklik’, ‘hegemonik erkeklik’ kavramlarına başvurur:

Butler’ın performativite düşüncesi, özünde cinsiyetlendirilmiş bir öznenin varlığına karşı çıkar ve ‘cinsiyetin celbine’ neden olan ‘heteroseksüel matris’e ilişkin güçlü bir sorgulama sağlar. Her ne kadar Butler belirgin olarak odağına tek başına erkekliği almasa da, cinsiyetlere yönelik kısırtıcı bakışı, 12 Mart romanlarındaki istikrarsız ve dalgalı erkeklik imgeleri nedeniyle bu kitap için etkili olmuştur (s.53).

Hiper-erkeklikten, Ashis Nandy ve Revathi Krishnaswamy gibi isimlerin yaklaşımlarıyla iktidarın meşrulaştırılması, sömürgecilik ve erkeklikle ilişkili bir kavram olarak faydalanılır. Hegemonik erkeklik ise Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramını cinsiyet düzenine uyarlayan R. W. Connell’in geliştirdiği düşünce ekseninde “belirli bir erkeklik biçiminin ötekilerden daha çok yüceltilmesi ve erkeklikler arasında güç ilişkilerine göre bir hiyerarşi oluşturulması” bağlamında yazar tarafından kullanılır (s.56).

Don Kişotvari ve İncinmiş: Sarsılmaz Bir Zemin Olarak Kurban Edilmiş Erkekler adlı ilk bölümde; erkekliği yitirme korkusu, bu korkunun yarattığı şiddet ve yabancılaşma gözden geçirilir. Bu bölümde homofobi ve hadım edilme korkusu erkek kimliğinin inşasında başlıca kurucu unsurlar olarak saptanır (s.60). 12 Mart’ın işkence, hapis ve şiddetiyle otoriter/hegemonik erkeklik değerleri olarak yüzleşme, roman kişilerini derin bir sarsıntı ve erkeklik sorgulamasına sürükler (s.65). Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı’sı*, Erdal Öz’ün *Yaralısın’ı*, Melih Cevdet Anday’ın *İsa’nın Günce’si* romanları bu gözle irdelenen metinler. *Büyük Gözaltı’nda* haphişane metaforu, bireysel ve toplumsal gözetim baskısının metaforu olarak değerlendirilir (s.87). Sorgu odasından orta-üst sınıf bir ailenin tarihine ve çocukluk anılarına uzanan roman, kadınsılaşma endişesini sorunsallaştırarak güç-erkeklik ilişkisini gözler önüne serilir.

Günay Erkol, Erdal Öz’ün *Yaralısın’ında* aynı çerçeveyi bu kez karşı karşıya gelen alternatif erkeklikler ve hiyerarşinin mekân bağlamında üretimiyle sunduğunu belirtir. Siyasî mahkûmlar karşısında, polisler ve suçluların temsil ettiği erkeklikler, güç ve cinsiyet normları yapılanmasının sivil, kurumsal ve askerî çok boyutlu yapısını betimler. Bu noktada mahkûmlardan hareketle yazarın hegemonik erkekle kirlilik arasında kurduğu bağlantı; ve buna bağlı olarak Yaban romanına atıfla açıklama getirdiği ‘bakımlılık/temizlik kadını bir özellik olarak kodlanır’ saptaması altı çizilesi bir dikkattir (s.97). *Yaralısın’a* yakın bir okumayla bakıldığında, romanın “devrimci ütopyaya ağıt” olmanın ötesinde ‘kırılgan erkeklik’ üzerine de bir mersiye olma özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. *İsa’nın Günce’si’nde* Melih Cevdet Anday, varoluşsal sorgulamalar geçiren İsa’nın değişken eylemleri performatif inşaya ışık tutarak; erkekliğin karşıt özne konumları arasında bitmeyen bir yolculuk oluşuna, bulanıklık ve ‘eşikliğiyle’ varlık bulan konumuna anlam kazandırır (s.132).

Kadın Yazarların 12 Mart'ı isimli ikinci bölümde kadınların kurmaca dünyasında 12 Mart'ı alımlayışlarına ve bu alımlayışta erkekliğin temsiline ışık tutulmaktadır. Sevgi Soysal'ın *Şafak*'ı, Emine Işınsu'nun *Sancı*'sı, Pınar Kür'ün *Yarın Yarın*'ı ve Sevinç Çokum'un *Zor*'u bu bölümde incelenen romanları oluşturur. *Şafak*'ta askerî yönetim sonrası Adana'nın 'maço' ortamına sürgün edilen şehirli, eğitilmiş ve devrimci bir kadının; işçi, solcu, milliyetçi, imtiyazlı kapitalist erkekler dünyasında sıkışıp kalması ana eksen olarak seçilmiştir (s.146). Günay Erkol, ideolojik olarak yan yana gelmesi mümkün gözükmeyen farklı sınıflardan erkekliklerin homososyal bağlanmalarıyla ataerkillik konusunda nasıl ittifak içinde bulduklarını göstermesi bakımından *Şafak*'a dikkat çeker. *Sancı*'da 'ülkücü' düşünce etrafında 'milliyetçi erkek kardeşliği' irdelenir (s.166). Eserde çile çekme, fedakârlık, ulus bilinci, militarizm ve din, 'şehitlik' kavramında bir araya getirilerek, erkeklik değerleri olarak işlenir. *Yarın Yarın*'da yine tahakkümü ve eril egemenliği kutsamada yan yana gelen farklı erkeklikler, kapitalizm ataerkil ilişkisi, devrimci solun cinsiyetçi tutumu ve çelişkileri temel meseleler (s.198) olarak belirmektedir. *Zor*'da ise köyden kente göç arka planında, taşra, şehir ve farklı kuşak erkeklikleri karşılaştırılır. Şehirli erkeklik içinde taşralı erkeğin kabul görme mücadelesi, toplumsal cinsiyetin bireye işlenme süreci *Zor*'dan düşülen diğer önemli notlar.

Erkeklik ve Modernleşme: Aşk Hadım Eder mi? kitabın son bölümü. Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* romanı ile Tanık Buğra'nın *Gençliğim Eyvah*'ı bu kısımda incelenen metinler. *Bir Düşün Gecesi* bilinç akışına ve çoğul anlatıcı kullanımına kurguda önemli işlev yükleyen anlatım teknikleriyle bir tanıklık ve yüzleşme romanı olarak ele alınmıştır. Metindeki yüzleşmeler, darbe sonrası çürümüş sosyal ortam, Kemalizm, devrimci sol ve feminizmin başarısızlıklarını içermektedir (s.233). Türk modernleşmesinin burjuva, asker ve aydın kesimlerini temsil eden roman kişilerinin 'bir düşün gecesi'nde bir araya gelişi, iktidar ilişkileri ve hegemonya konumlanmalarına dair geniş bir okuma düzlemi sunar. 'Güçlü' erkeklerin evliliği bir 'kadın ticaretine' dönüştürerek gerçekleştirdiği eril işbirliği, kapitalist erkekliğin aile bağlamında kurulan otoriterliği, modern erkeklik görünümü altında baskılanamayan geleneksel cinsiyet tutumları, ispatlanması gereken erkekliği öykünme yoluyla kendine mal etme çabaları gibi meseleler Günay Erkol'un romandan çıkarımları. *Gençliğim Eyvah* ise ideoloji tartışmasını ödipal alegori içerisinde kurgulayan bir roman olarak değerlendirilmiştir. Sembolik baba ile oğulun gerilimi aynı zamanda bir 'Delikanlı'nın erkekleşme ve dönüşüm öyküsü. Delikanlı Raşit'in onaylanma ve güç arzusu, onun babası konumundaki 'İhtiyar'ın yine fikirlerini/soyunu sürdürmek için bir oğul isteği, ikili arasındaki ilişkinin temel dinamiği olarak ele alınır. Güliz karakteri, ikilinin hayatındaki rolüyle çifte erkeklik görünümünün yıkıcılıkta birleşen kaderi içinde kadının işlevini belirginleştirir.

İncelemeden çıkarılan sonuç; 12 Mart romanlarının bireyin içe dönüşünün, travmasının ve yaralanmışlığının yalnızca siyasi zorbalık, ideoloji kavgası ya da işkencelerle ilişkili olmadığıdır. Bireyin yıkımı; bu meselelerin nüvelerinde taşıdıkları kadınsılaştırma korkusu, iktidarsızlaştırma endişesi, güçlü/sert görünme sorunu gibi bağlanlarla sıkı sıkıya ilişkilidir:

Bu romanlarda karşımıza çıkan acıdan korkan erkek imgeleri, baskı yapmayı ve yok etmeyi öğrenmenin psikolojik bir bedeli olduğuna işaret eder. Erkeklerin, sertlik, saldırganlık ve güç kullanmaya yatkınlık gibi “erkeksi” erdemler üzerinde özsel bir tekelleri olmadığını; bu türden rolleri öğrendiklerini ve taklit ettiklerini gösterir. Romanların tümünde bir ikilik (üstün/aşağı erkeklikler) ve güçsüzleşme anlatısı vardır. Esas odak, bir karşıtlıktan oluşur (kapitalist/sosyalist ya da bozkurt/devrimci ya da kentli/köylü) ve bu karşıtlık başarısız bir erkekliği, başarılı ve kabul edilebilir bir erkeklikle kıyaslamak için yan yana koymanın bir biçimi olarak işlev görür (s.291).

Kıyaslar, “mağdur ve incinmiş erkeği”, hem mikro hem makro düzeyde iktidarla hegemonik erkeklik değerleriyle yüzleşme biçimiyle karşı karşıya getirir. Karşılaşmayla, bireylerin parçalanmasında dayatılan cinsiyet kimliklerinin rolüne ayna tutulur, erkekliğin tek tip olmayan farklı kategorilerdeki sunumu teşhir edilir. Erkeklik kitabın ortaya koyduğu biçimiyle iktidar ve şiddetle iç içe; yüzü çaresizce yalnızlık, yabancılaşma ve öfkeye dönük karmaşık, sonu gelmeyen bir varoluş sınavıdır ve en başta erkekleri ezmektedir.

“Ne demek olduğu” bilinmeyen istikrarlı erkeklik arayışı (s.281), ‘imkânsız iktidar’ın peşindeki erkeklerin temel açmazı olarak görülür. 12 Mart romanları bu bakışla güçsüzleşme korkusunun yarattığı çıkmaza ilişkin derin bir söyleme sahip. Günay Erkol, dönem metinleri özelindeki okumasıyla sadece 12 Mart romanlarının satır aralarına yeni dikkatler getirmez; aynı zamanda incelenen metinler ve dönem bağlamını aşan, yeni bir okuma biçimine de eleştiride kapı aralamaktadır.

Yazara Mektup: Hariçten Son Notlar...

1. Kitabın sonraki baskılarında düzeltilebilecek basit iki dizgi hatasını yazarına duyurmak okur borcu. Sayfa 50’nin hemen başında eserlerle yazarlarının eşleştirilmesinde bir karışıklık yaşanmış. Paragrafın devamı Demir Özlü, Oktay Rifat ve Demirtaş Ceyhun’a ait eserleri sahipleriyle ansa da, başı bu kısmı yalanlıyor. Sayfa 99’daki 57. dipnot ise aynı sayfada “Kızılbaş”ın tepesine konsa, yerini bulacaktır.
2. “Türk edebiyatı” yerine “Türkçe edebiyat” (s.11) tercihi bir tercüme meselesi olarak mı okunmalıdır? Kavram tercihinin nasıl temellendirildiği, ayrı bir yazı konusu olmayı hak edebilir mi?

Notlar

¹Türk edebiyatı eleştirisinde toplumsal cinsiyet meselesi uzun yıllar yalnızca feminist eleştiri kuramıyla kadın odağında incelenmiştir. Son yıllarda Erkekliğin Yitdiği Yerde 21. Yüzyıl Türk Romanında Toplumsal ve Siyasal Arayışlar (2000-2006) (Ergun, 2009), Er Kişi Niyetine Osmanlı Yazınında Erkeklik-(ler) Kurgusu (Gökpınar, 2018), Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923) (Gür, 2019) gibi çalışmalar başta olmak üzere erkeklik araştırmalarına edebiyat eleştirisinde artan bir ilgi oluşmaktadır.

Kaynakça

- Ergun Z. (2009). *Erkeklığın Yittiği Yerde 21. Yüzyıl Türk Romanında Toplumsal ve Siyasal Arayışlar (2000-2006)*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Erkol Ç.G. (2018). İlet, Zillet ve Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri. *Toplum ve Bilim*, 145: 6-32.
- Erkol Ç.G. (2019). *Yaralı Erkeklikler 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke*. İstanbul: Ayizi Yayınları.
- Gökınar B. (2018). *Er Kişi Niyetine Osmanlı Yazınında Erkek-lik(ler) Kurgusu*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları
- Gür M. (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Topçu Ş. (2018). Erkeklik Çalışmaları kaynakçası. *Toplum ve Bilim*, 145: 289-334.

Arş.Gör. Bülent Sayak
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kayseri-Türkiye.
E-posta: sayakbulent@gmail.com